

CON STEYNBK YARADICILIĞINDA AMERİKA GERÇƏKLİYİ

XX əsr ABŞ ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri kimi tanınan, yaradıcılığında daim Amerika reallıqlarını, insan mövcudluğunun əsas problemlərini canlandıran Con Steynbek yaratdığı ədəbi nümunələr ilə dünya ədəbiyyatına öz damğasını vurmuşdur. Stenford universitetində təhsil alan yazıçının ədəbiyyata olan sonsuz marağı təhsilini yarımcıq saxlayaraq ədəbiyyat aləminə atılmasına səbəb olmuşdur. Hətta Nobel nitqi söyləyərkən C.Steynbek ədəbiyyatın dərin mənə qatlarına sahib olduğu və insanların daim ədəbiyyata can atdıqlarını qeyd edir: “Ədəbiyyat boş kilsələrdə uzun-uzadı moizələr oxuyan din xadimləri, ruhanilər tərəfindən təbliğ olunmayıb, ədəbiyyat ümitsizlik koloniyasının lovğa dilənciləri üçün arzu edilən qənimət də olmayıb. Ədəbiyyat nitq qədər qədimdir. Ədəbiyyat insanların ona olan ehtiyacından yaranıb və o ehtiyac dəyişməyib, əksinə, indi o daha böyükdür” [1, 884].

“Con Steynbek daha sadə və təbii yolla yazmağa üstünlük verirdi” [8 <http://www.editoreric.com/greatlit/authors/Steinbeck.html>]. Yazıçı inanırdı ki, yaxşı ədəbi əsər bəşər övladını anlamağa yardımçı olmalıdır. “Böyük günahlarımızı və dərdlərimizi açıb göstərmək yazıçının borcudur. Yazıçı bunun üçün məsuliyyət daşıyır. Bundan başqa, yazıçıya insan gücünü, onun qəlbinin və ruhunun böyüklüyünü – puç olmuş arzu və ümidlərini, cəsarət, mərhəmət və sevgi uğrundakı fədakarlığını göstərmək və vəsf etmək haqqı verilmişdir” [7 https://525.az/site/?name=xeber&news_id=25874 - gsc.tab=0]. Yazıçının daim baş verəcək hadisələrdən oxucunu xəbərdar etməsi, simvollarla istifadəsi əsərlərinin daha çox oxunmasını təlqin etmişdir.

Gənc yaşlarından insanlığın görünməz tərəfləri ilə tanış olan Con Steynbek ətrafındakı hadisələri təhlil edərək gələcəkdə ona uğur qazandıracaq məsələləri seçə bilirdi. “Yazıçı xalqın qəlbində dərin irqi kompulsivliyi hiss edir, xalq taleyi onun yazı materialının ərsəyə gəlməsinə kömək edirdi” [4, 20]. Bu səbəbdəndir ki, “Qəzəb salxımları”, “Həyəcanlarımızın qışı”, “Siçanlar və insanlar” və s. əsərlərində yazıçı xalq taleyi, mühit və şəxsiyyət problemi, ümumilikdə Amerikada hökm sürən həyat tərzini əks etdirir.

1929-cu ildə başlayan və 1930-cu illəri əhatə edən, Böyük böhran dövrü kimi tarixə düşən iqtisadi böhran dünyanın hegemon dövlətlərini ağışına almışdı. Məhz bu dövlətlər içərisində böhran ABŞ-a özəlliklə təsir göstərmiş, sənaye şəhərləri zərər çəkmiş, kənd təsərrüfatı iflasa uğramışdı. 1930-cu illər Böyük böhranın səbəblərindən biri kimi toz fırtınaları göstərilir ki, milyonlarla torpaq sahəsi iflic vəziyyətə düşmüş, quraqlıq məhsuldarlığın sonunu gətirmişdi. Belə bir şəraitdə bir çox insan evlərini tərk etmək, həyatda qalmaq üçün çox az məvacib qarşılığında qarşılıqları çıxan hər hansı bir sahədə işləmək məcburiyyətində qalmışdılar.

Bütün bu hadisələrə şahid olan C.Steynbek yaradıcılığının əsas istiqamətini Amerikanın 1930-cu illərdəki vəziyyətinin təsvirinə yönəltdi. Təsadüfi deyil ki, “Qəzəb salxımları” romanında Coudlar ailəsinin öz doğma yurdlarından – Oklahomadən uzaqlaşaraq iş tapmaq ümidi ilə Kaliforniyaya üz tutmaları məhz həmin dövr üçün səciyyəvi olan hadisələrlə səsleşir. Böyük ümidlər ilə Qərbə doğru hərəkət edən ailə əzmkarlıq göstərmələrinə rəğmən “Amerika xülyası”nın qurbanlarına çevrilirlər. Həmin hadisələri Con Steynbek müxtəlif simvollarla özünəməxsus üslubda şərh edir. Romanda yolu keçmək istəyən tısbağa həm Coud ailəsinə, həm də bütünlükdə miqrant həyatı yaşamağa məcbur qalan amerikalıları xarakterizə edir. “O, ağır çanağı daşıyaraq sarımtıl rəngli sərt pəncələrini otun üstünə aramla qoyur, daha doğrusu, ota keçirirdi... qarşısındakı qum qalağı ona tərəni andırırdı. O dayanıb başını qaldırdı, gözünü qıyıb yuxarı, sonra aşağı baxdı və sonra yoluna davam etdi” [1, 24-25]. Tısbağanın ağır çanağı xalqın çiyindəki ağır yükün, əzab-əziyyətin, pəncələrin ota keçirilməsi zəhmətkeş insanların zorla tapdıqları işdən möhkəm yapışmasının simvoludur. Tərəyə bənzəyən qum qalaqları isə amerikalıların üzleşdiyi problemlər, onları gözləyən çətin sınaqlara işarə edir. Bir qədər irəlilədikdən sonra yük məşinin məqsədlə şəkildə onu vurması təhlükəsi ilə qarşı-qarşıya qalan tısbağa bütün gücünü toplayaraq yoluna davam edir. Bu təsvir Coudların ailə üzvlərini itirərək yollarına davam etməsi, həqiqətləri görmələrinə baxmayaraq, ümidlərini itirməmələri ilə uzlaşır. Eyni zamanda yük məşini idarə edən sürücü kəndli torpaqlarını mənimsəyən kapitalistlərin tipik obrazıdır.

Həmçinin, yazıçı romanda Mülli obrazının dilindən sakinlərin torpaqlarından məhrum olmalarına tarixi nəzər yetirərək toz fırtınalarının səbəb olduğu nəticələri göstərir: “Sən axı bilirsən, axır illər necə idi. Toz hər yeri elə basırdı ki, məhsul ələ gəlmirdi. Hamının baqqala borcu var idi. Özün bilirsən. Onda böyüklerimiz başladılar ki, icarədarlar xərcimizi ödəmir. Onların payı bizi qazandıqdan məhrum edir. Torpağı kiçik sahələrə bölməsək, sərf etmir. Və traktorlarla buradan bütün icarədarları qovdular” [1, 62].

Con Steynbek yaradıcılığının seçilən nümunələrindən biri də ona ilk uğurunu qazandırmış “Siçanlar və insanlar haqqında” romanıdır ki, yazıçının bu əsərində də 1930-cu illərdə Amerikada yaşanan vəziyyəti görmək mümkündür. Əsər işləyərək öz gələcək həyatlarını qurmaq istəyən və miqrant həyatı yaşayan iki dost – Corc və Lenninin arzularının puça çıxmasından bəhs edir. “Qısa bir hekayə ilə insanlıq haqqında təsirli və vacib məsələləri qaldırdığı üçün” [7 [https://skemman.is/bitstream/1946/27363/5/Ragnei%C3%B0urHalld%C3%B3rsd BA essay in English.pdf](https://skemman.is/bitstream/1946/27363/5/Ragnei%C3%B0urHalld%C3%B3rsd%20BA%20essay%20in%20English.pdf), 7] tənqidçilər əsəri yüksək qiymətləndirmişlər. Romanın qəhrəmanları Böyük böhrandan təsirlənmiş cəmiyyətin fərdləri kimi çıxış edir. Corcun Lenniyə söylədiyi fikirlər böhranın insanda oyatdığı tənhalıq duyğusunun bədii təzahürüdür: “Bizim kimi oğlanlar dünyada yalnız adamlardır. Onların nə ailəsi, nə də bir balaca yeri yoxdur” [5 <http://kitabxana.net/files/books/file/1376680577.pdf>, 15].

“Qəzəb salxımları”nda olduğu kimi müəllif “Siçanlar və insanlar haqqında” romanında da heyvan obrazlarından istifadə edərək sətraltı mənalar yaratmış olur. Dovşan, siçan və it kimi heyvanlar içərisində oxucuları ən çox sarsıdan

⁵³ Azərbaycan Dillər Universiteti, narminbabazadeh@mail.ru

məhz it obrazıdır. Vəfali olmasına baxmayaraq, yaşa dolmuş, artıq heç bir iş yaramayan it ferma işçiləri tərəfindən qətlə yetirilir. İş qabiliyyətinə malik olmadıqda miqrant fəhlələrin başına gələcək reallığa misal kimi yazıçı qoca xidmətçi Kandinin itini göstərir. Elə qoca Kandinin özünü də tezliklə itinin başına gəlmiş tale gözləyir: “Mənim dörd ildir ki, qolum yoxdur, elə ki, yer süpürməyi də bacarmadım, onda onlar məni kənara atacaqlar” [5, 57]. Bəhs edilənlər təkcə XX əsr Amerikası üçün deyil, bütün dövrlər və bütün bəşəriyyət üçün xarakterikdir – Gərəksiz olanlar çöp kimi kənara atılır...

Əgər it mövcud olan vəziyyəti əks etdirsə, Lenninin arzuladığı dovşanlar gələcəyə olan ümidi simvolizə edir. “Lenninin dovşanları”nın vasitəsilə bütün miqrantların ağ günə çıxmaq istəyi, azad, məsud yaşama həvəsi qabarıq formada özünü büruzə verir. Lakin qəhrəmanın ölümüylə bərabər bu istəklər məhv olur. Lenninin ölü şiçanı cibində gəzdirməsi isə bir növ özünün ölümünə işarə verir. Corcun Lenniyə qəzəblənərək cansız şiçanı tullamasını tələb etməsi əslində, öz dostunu daim qoruması, ona sahib çıxmasıdır. Bununla yanaşı, ölü şiçanları da məhv olan arzuların təcəssümü kimi şərh etmək mümkündür.

Böyük böhran dövründə qaradəriliyə iş tapmaq imkanı ağ dəriliyə nisbətən dəfələrlə az idi. Bilindiyi kimi yerli sakinlər olan qaradərili amerikalılar təqiblərə məruz qalır, alçaldılır, irqçilik siyasətinin ağır nəticələrinə məruz qalırdılar. Məhz bu səbəbdən qaradərili amerikalıların vəziyyəti daha acınacaqlı idi. “Şiçanlar və insanlar haqqında” romanında kiçik rol oynadığına baxmayaraq, ən təsirli obraz kimi fərqlənən Kruksun timsalında əsərin önəmli motivlərindən sayılan tənhalıq anlayışını görmək mümkündür. Kruksun tənhalığına səbəb təkcə irqinə görə seçilməsi deyil, yerli sakin olmasına rəğmən öz doğma yurdundan “didərgin” düşərək qul, kölə vəziyyətinə salınmasıdır. Kruks digər işçilərdən (ağdəriliyərdən) təcrid olunmuşdur; nə ağdəriliylə eyni işi görür, nə də onlarla eyni evdə yaşayırdı.

Əsərdə Kruksa rənginə görə normal davranılmırdısa, Kölinin arvadına cinsinə görə fərq qoyulurdu. XX yüzillikdə formalaşan qadın kişidən daha zəif zehni düşüncəyə və fiziki gücə malik olması cins problemini ortaya çıxartdı. Buna görə düşünülürdü ki, cəmiyyət kişilər tərəfindən idarə olunmalı, qadınlar sadəcə evdar xanım qismində həyat sürməli, kişi və qadının statusları fərqlənməli idi. “Şiçanlar və insanlar haqqında” romanında hadisələrin cərəyan etdiyi fermada yeganə qadın kimi yaşayan Kölinin arvadının adı qeyri-müəyyəndir. İşçilər ona heç vaxt adı ilə müraciət etmir, “Kölinin arvadı” adlandırırlar. “Onlar həmişə Kölinin arvadı çağıraraq ona ərinin mülkü kimi baxırdılar” [2, 35]. Heç kəs onunla ünsiyyətdə olmağa cəhd etmir. H.Levantın fikirlərinə görə Kruksun arvadına adı ilə müraciət olunmaması “iradəsiz olduğuna işarədir və buna görə də onun ölümü insanlarda şafqət hissini oyatmır” [4, 79]. Məgər bu, qadının cəmiyyətdən təcrid olunmasının əlamətləri deyilmi?! Gender diskriminasiyasına məruz qalan Kölinin arvadı bəlkə də sosial çevrəsini genişləndirmək istəyir, lakin fermadakı tək qadın olduğundan yalnız kişilərlə ünsiyyətə girmək məcburiyyətində qalır. Həmişə arvadının axtarışında olan Köli isə qaballığı və sərtliyi ilə onu özündən uzaqlaşdırdığının fərqində belə deyil. Kölinin arvadının timsalında – “Mənim ərim var, hamınız onu görmüsünüz. Əntiqə oğlandır, elə deyilmi? O, bütün vaxtını xoşlamadığı oğlanlara nə edəcəyindən danışır. O, heç kəsi xoşlamır. O, mənə xoşlamadığı adamları necə döydüyündən danışır” [5, 72] – səsləndirilən fikirlərdən qayğılarına önəm verməyən toplumda yaşamağa məcbur olan qadınlarındüşüncəsinə işarə edir.

Əsərdə işçilər arasında Kölinin paltarlarının evlənməmişdən öncə və sonra eyni qaydada çirkləndirilməsinin söhbəti gedir. Yuxarıda qeyd olunan qadının yalnız evdar xanım kimi fəaliyyət göstərməsi fikrini burada açıq-aydın görmək mümkündür. Kişinin qadın üzərindəki basqısı, gender problemi Con Steynbekin diqqətindən yayınmamış və çox incəliklə bu problemləri romanında işləmişdir. C.Timmermanın fikrincə, yazıçı məhz “bəşəriyyətin təbiəti, xeyir və şəər, faciə və zəfər haqqında davamlı verilən suallarını araşdırdığına görə” [3, 8-9] yüksək qiymətləndirilmişdir.

Kruks və Kölinin arvadı arasında keçən mübahisə əsərin maraqlı doğuran hissələrindən biridir. Qadının Kruksun otağına girməsinə icazəsinin olmaması və Kruksu hədələyərək başına gələcəkləri qaradəriliyə bir daha xatırlatması hər iki obrazın zavallı vəziyyətini ifadə edir. İrqçilik və gender kimi mübahisəli məsələləri ayrı-ayrılıqda vurğulamaqla yanaşı, onların bir arada təsvirinə yer ayırmaqla yazar iki bəşəri problemi sintetik vəhdətdə qabardaraq dünyanın diqqətini bu problemlər üzərində cəmləməyir. Ümumilikdə, romanda demək olar ki, obrazların hər biri tənhalıq yaşayan, bu tənhalığı bütün ruhuyla hiss edən bəşər övlədləridir. Yalnız Corc və Lenni dostluqları ilə bu tənhalığı ört-basdır etməyə çalışırdılar. Corc nəyə görə ağıldankəm Lennidən canını qurtarmırdı? Çünki Corc Lennisiz tənha qalmağın qorxusunu yaşayırdı. Romanın sonunda Köli və adamları tərəfindən əzab verilərək öldürüləcək olan Lenninin qorxu və pis xatirələrlə dünyadan köçməsinin qarşısını almaq üçün onu öz xoşbəxt xəyal dünyası ilə birgə əbədi həyata yollayan Corc bir daha dostuna sadıq qaldığını sübut edir. Lenninin məhv olan xəyallarının təsviri H.S.Morun– “İnsanların bir çoxu xəyal qurmağa meyillidir. Lakin pis və ya yaxşı olmalarına baxmayaraq, bütün xəyallar darmadağın edilir”[4, 19]– fikri ilə üst-üstə düşür.

Yaradıcılığında Amerika tarixinə nəzər yetirən Con Steynbek xarakterlərinin hissələrini, duyğu və düşüncələrini elə açır ki, oxucu real insanlarla ünsiyyətdə olduğunu yəqin edir. “Onun obrazları qarşılaşdıqları çətinliklərə sinə gərməyə məcbur olan, çətin zamanlar yaşayan həqiqi insanlar, həqiqi miqrantlardır” [https://skemman.is/bitstream/1946/27363/5/Ragnei%C3%B0urHalld%C3%B3rsd%20BA%20essay%20in%20English.pdf, 10]. Məhz buna görə də insan qəlbinə dərin təsir edən hekayələr ortaya çıxmış olur. Beləliklə, XX əsr Amerika ədəbi mühitinin müəyyən bir istiqamətini Con Steynbekin əsərlərindəki problemləri təhlil edərək anlamaq mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. Con Steynbek. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2013, 888 s.
2. Hart, Richard E. Moral Experience in *Of Mice and Men*: Challenges and Reflection. *The Steinbeck Review* Vol.1, №2 (Fall 2004), pp.31-44
3. John Timmerman. *John Steinbeck's fiction: The Aesthetics of the Road Taken* Norman: University of Oklahoma Press, 1986, p.314
4. Michael J. Meyer. *The Essential Criticism of John Steinbeck's *Of Mice and Men**. UK, 2009, p.365
5. <http://kitabxana.net/files/books/file/1376680577.pdf>

6. https://525.az/site/?name=xeber&news_id=25874#gsc.tab=0
7. <https://skemman.is/bitstream/1946/27363/5/Ragnhei%C3%B0urHalld%C3%B3rsd%20BA%20essav%20in%20English.pdf>
8. <http://www.editoreric.com/greatlit/authors/Steinbeck.html>

Açar sözlər: *Con Steynbek, irqçilik, xalq taleyi, şəxsiyyət problemi, “Qəzəb salxımları”, “Siçanlar və insanlar haqqında”*

Ключевые слова: Джон Стейнбек, судьба нации, проблема личности, «Гроздь гнева», «О мышах и людях»

Key words: John Steinbeck, racism, fate of the nation, the problem of personality, “Grapes of Wrath”, “Of Mice and Men”

«Американская реальность в творчестве Джона Стейнбека»

Резюме

Мир столкнулся с новым историческим контекстом в тридцатые годы XX века. Великая депрессия сильно потрясла ряд стран. Американская литературная среда XX века уже испытывала проблемы, вызванные Великой депрессией, и влияние кризиса на людей широко проявилось. Несомненно, такая серьезная проблема должна была сказаться на творчестве великого американского писателя Джона Стейнбека. Автор статьи стремится исследовать события, характерные для тридцатых годов XX века, глядя на творчество Джона Стейнбека, который выражает спад в сельском хозяйстве, экономический кризис и бросает вызов людям в художественном плане, особенно в романах «О мышах и людях» и «Гроздь гнева». Система персонажей, которая пытается справиться с любой трудностью, с надеждой смотреть в будущее, анализируется автором статьи и позволяет получить интересные результаты.

“The American reality in John Steinbeck's creativity”

Summary

The world encountered a new historical context in the thirties of the XX century. The Great Depression severely shook a number of countries. The American literary environment of the XX century was already experiencing problems caused by the Great Depression, and the impact of the crisis on people had widely manifested itself. Undoubtedly, such a serious problem should have affected the work of the great American writer John Steinbeck. The author of the article seeks to explore the events that were typical of the thirties of the XX century by looking at John Steinbeck's creativity, who expresses agricultural recession, economic crisis and challenges people face in artistic way, especially the novels “Of Mice and Men” and “Grapes of Wrath”. A system of characters that tries to cope with every difficulty, to look forward to the future with hope is analyzed by the author of the article and enables to get interesting results.

RƏYÇİ: dos. L.Ələkbərova